

Актуальні
питання
слов'янського
мовознавства

Випуск XIX

Одеса-2024

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Кафедра слов'янського мовознавства

*Актуальні питання
слов'янського мовознавства*

Випуск XIX

Одеса
2024

ББК 81.41я43
УДК 808.1 (082)

У збірнику вміщені статті зі широкого кола лінгвістичних та методичних проблем славістики: з питань історії та теорії слов'янських мов, методики викладання дисциплін славістичного та лінгвістичного циклу.

Для викладачів вищих та середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

Відповідальний редактор –

О.О. Ілясов

Редакційна колегія збірника:

доктор філологічних наук, професор *В.Б. Мусій*
кандидат філологічних наук, доцент *О.М. Новак*
кандидат філологічних наук, доцент *М.А. Сокаль*
кандидат філологічних наук, доцент *О.О. Кон*
кандидат педагогічних наук, доцент *А.О. Буднік*
кандидат філологічних наук, доцент *Н.І. Кердівар*
кандидат філологічних наук, викладач *В.В. Дашкова*
викладач *Н.К. Турбарова*
викладач *О.О. Ілясов*

Рецензенти:

Н.Г. Ареф'єва – доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Ю.А. Шпаляренко – кандидат педагогічних наук, старший викладач, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Друкується за ухвалою Вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», протокол № 7 від 26 грудня 2024 року

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 2024

© Кафедра слов'янського мовознавства, 2024

© О.О. Ілясов, упорядник, 2024

ЗМІСТ

НАЦІОНАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ ТА ВИВЧЕННЯ ЇХ ІСТОРІЇ

Ілясов О. О.

Сербська академічна тлумачна лексикографія другої половини XX століття. «Речник српскохрватског књижевног и народног језика» (Речник САНУ).....	6
---	---

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ У СПЕКТРИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Воробець С.В., Цзібінь Х.

Білінгвальна компетенція мовної особистості і професійно орієнтований переклад.....	17
--	----

Воробець С.В.

Система навчальних завдань з професійно орієнтованого близькоспорідненого перекладу.....	26
---	----

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА МЕТОДИКА ЇХ ВИКЛАДАННЯ

Турбарова Н.К., Деде Ю.Ф.

Лінгводидактична робота з розвитку фонематичного слуху в першокласників у класі з інклюзією.....	37
---	----

*Буряченко В., Балтажи Д., Тома В. (науковий керівник – к. філол. н.,
доцент Сокаль М. А.)*

Проблема дислексії та дисграфії у молодших школярів та можливості її вирішення.....	54
--	----

Макарова К. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)

Про роботу над помилкам в мовленні молодших школярів.....	61
---	----

Турбарова Н.К., Моїсєєва С.

Використання LEGO-технологій на уроках української мови та читання.....	67
--	----

Беліна А.О. (Науковий керівник – к. філол. н., доцент Кон О.О.)

Використання додатків Google у сучасних підходах до вивчення української мови в початкових класах.....	80
---	----

Балабан Д.Д. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)

Орієнтири педагогічної діяльності на засадах НУШ.....	90
---	----

**СЕРБСЬКА АКАДЕМІЧНА ТЛУМАЧНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ.
«РЕЧНИК СРПСКОХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ
И НАРОДНОГ ЈЕЗИКА» (РЕЧНИК САНУ)**

У статті описано, макро- та мікроструктурні особливості тлумачного словника, проаналізовано специфіку їх практичного втілення на матеріалі сербської лексикографічної традиції, зокрема на матеріалі академічної тлумачної лексикографії другої половини XX століття.

Ключові слова: славістика, слов'янська лексикографія, академічна лексикографія, тлумачний словник.

Словник САНУ у сербській лінгвістиці справедливо вважається вершиною сербської тлумачної лексикографії. Разом з тим, Словник САНУ - єдиний з усіх тлумачних словників сербської мови, який є незавершеною працею, підготовка і видання якої триває вже понад 100 років; пов'язуючи минуле і сучасне сербської лексикографії, цей словник звернений у майбутнє цієї галузі сербістики.

Перші передумови для початку праці над словником САНУ виникли у 1888 році, а перший том словника побачив світ у 1956 році; таким чином, з початкового замислу до початку видання словника пройшло понад 70 років. На історії словника позначилися всі основні події історії Сербії кінця XIX - XX століття. Саме історичні, екстралінгвістичні чинники значною мірою вплинули на процес укладання і видання словника САНУ. Тому, на наш погляд, у цьому процесі слід виділити кілька періодів, межі яких визначаються певними історичними подіями:

1. 1888-1894. З першим періодом досить тісно пов'язане ім'я ініціатора створення словника - академіка Стояна Новаковича. У посланні Академії наук філософських «Српска Краљевска Академија и неговање језика српског», прочитаному 10 вересня 1888 року на урочистому засіданні Академії, присвяченому 100-річчю Вука Стеф. Караджича [4], Новакович уперше пропонує створити «словник народної книжної мови сербської». Кілька років по тому, 5 квітня 1893 року, він звертається до Академії з посланням «Предлог Српској Краљевској Академији» [5], де говорить про необхідність створення академічного нормативного словника, - для чого пропонує відкрити при Академії Лексикографічний відділ [5, с. 7].

Пропозиція Новаковича була прийнята членами Академії і 12 квітня того ж 1893 року увінчалась відкриттям Лексикографічного відділу при Сербській Королівській Академії. Крім самого Новаковича як голови відділу, до його складу увійшли такі відомі сербські вчені як Л. Стоянович і П. Джорджевич. Пізніше, у листопаді 1893 року, до них приєдналися Дж. Джорджевич і М. Іванич. У цей же час починається збирання лексичного матеріалу, деякі організаційні заходи.

2. 1894-1916. На цей період припадає початковий етап збирання лексичного матеріалу для майбутнього словника. Головною фігурою періоду є керівник проекту Момчило Іванич.

Важливою подією в історії створення словника є публікація його першого оглядового випуску, підготовленого Момчилом Іваничем і опублікованого в Белграді у 1913 році. Ця публікація включала текст 23 словникових статей (фрагменти розділів на *А* та *Б*) та вступну статтю з коротко викладеними Іваничем принципами праці над словником, які в цілому збігалися з первісним задумом С. Новаковича. Після публікації оглядового випуску збирання матеріалу продовжувалося ще три роки.

У 1915 році помирає натхненник проекту і головний радник Іванича Ст. Новакович, а в 1916 – і сам М. Іванич. З його смертю робота по укладанню словника припиняється.

Роки війни, а потім австро-німецька окупація Сербії (1915-1918), коли переважна частина інтелігенції брала участь у військових діях, або емігрувала, не давали надії на відновлення робіт. Повністю робота по укладанню словника відновилася тільки у 1925 році, під керівництвом відомого сербського філолога О. Белича.

3. 1925-1941. Період характеризується критичною оцінкою вже зібраного матеріалу. Співробітники відділу ретельно перевіряють зібрану під керівництвом М. Іванича величезну (близько 1 000.000 карток) картотеку. Паралельно йде подальша робота по добору лексичного матеріалу (на початок 40-х років картотека словника досягла обсягу 3 000.000 карток).

На 1940 рік опрацювання зібраного матеріалу було практично завершено (з 3 076.575 карток було опрацьовано 3 038.453). Але Друга Світова війна та фашистська окупація Сербії у 1941 році знову поклали край систематичній праці над словником.

4. 1944-1956. Після звільнення Сербії в 1944 році повноцінна праця над словником відновлюється. Видається другий оглядовий випуск словника (1944). Але у колишнє русло робота входить тільки наприкінці 1947 року, після створення Інституту сербської мови та відкриття при ньому Лексикографічного відділу, куди було переміщено всю картотеку, зібрану попереднім Лексикографічним відділом Академії наук.

На початок 50-х років практично завершено опрацювання всього лексичного корпусу словника, що дозволило визначити його передбачуваний обсяг. За оцінкою О. Белича [1, с. XXI], майбутній словник повинен був містити близько 400.000 лексем.

У 1953 році з'являється третій оглядовий випуск словника, укладений головним редактором проекту О. Беличем.

5. 1956-1989. П'ятий період характеризується переходом від підготовчої роботи до безпосереднього видання основного корпусу словника. Період завершується публікацією XIV тому словника (1989 рік).

Наступний XV том було завершено і передано до друку у 1992 році, але воєнні дії, що розгорнулися на території Югославії у першій половині 90-х років та кризова ситуація, що склалася на той час в економіці країни, призвели до того, що фінансування видання було практично припинено, а подальша підготовка словника до друку призупинена.

6. 1996 – *до теперішнього часу*. Робота над словником була відновлена тільки через чотири роки, і у 1996 році нарешті побачив світ XV том словника. Дуже важливо, що починаючи з XV тому, роботу з видництва словника було комп'ютеризовано. У цьому заслуга Давора Пальчича, який розробив комп'ютерні версії шрифтів, символів, знаків акцентології для видання словника.

Концепція словника. Ст. Новакович передбачав, що майбутній словник буде словником «народної літературної мови» [5, с. 9], тобто літературної мови на народній основі, у дусі принципів Вука Караджича. Результатом лексикографічної праці, яка була задумана як словник «сербської літературної народної мови», мав стати нормативний словник, лексичний фонд якого формувався б із дотриманням принципів, установлених Вуком. На думку Ст. Новаковича, ця умова була необхідною для остаточного оформлення сербської літературної мови на народній основі.

Ця концепція цілком відповідала тодішнім уявленням про мову, як про таку, що вже відбулась, як про явище dokonane. У сербській лінгвістиці того часу панувала думка, що на кінець XIX століття норми сербської літературної мови вже «стабілізувались», «консолідувались» і т.д. [3, с. 29-30]. З часом з'явилося розуміння того, що розвиток мови - безперер-

вний процес, а тому неможливо стверджувати, наприклад, що певне слово «одержало *виключне* право громадянства» [1, с. XXIII] у літературній мові. Це розуміння призвело до зміни концепції словника з самого початку роботи над ним. Тому замість словника "сербської літературної народної мови" починається створення словника "сербської літературної *і* народної мови".

Це означало, що замість укладання нормативного словника розпочалась робота над словником-скарбницею, у який, поряд з літературними, вводилися також місцеві, діалектні слова, архаїзми та інші нелітературні елементи лексичної системи сербської мови.

З цієї причини Словник САНУ – це праця досить своєрідна з точки зору макроструктури у порівнянні з іншими лексикографічними роботами такого масштабу у слов'янській лексикографічній традиції. Так, наприклад, якщо Великий Академічний Словник російської мови (БАС) можна назвати історико-тлумачним і нормативним, то Словник САНУ може бути кваліфікований як літературно-діалектний і нормативний словник. Характерною, концептуально зумовленою особливістю, яка робить цей словник унікальним, є збереження статусу нормативної лексикографічної праці, хоча її реєстр складають не лише літературні лексеми, але й позалітературні елементи, які чітко відмежовуються від властивих літературній мові за допомогою продуманої системи позначок. Завдяки цьому Словник САНУ виконує і функції великого тлумачного словника. Але значну проблему становить та обставина, що словник досі не закінчено і, очевидно, у найближчі 15-20 років робота над його виданням навряд чи буде завершена.

Обсяг і склад словника. Концепція словника визначає його обсяг і принципи добору лексичного матеріалу.

Словник САНУ є виданням, що продовжується, тому ми можемо говорити тільки про передбачуваний загальний обсяг цієї лексикографічної

праці. Спочатку передбачалося, що словник буде виданий не більше ніж у 10-ти томах; але коли з'ясувалося, що прогнозована загальна кількість лексем, які мають ввійти до словника складає близько 400.000 одиниць, обсяг видання було розширено до 20-ти томів. Сучасні дослідники, зокрема Д. Гортан-Премк [2, с. 289] висловлюють припущення, що словник може містити у закінченому вигляді близько 40 томів, а його загальний обсяг вже зараз складає понад 400.000 лексем.

До цього часу вже видано 16 томів словника.

Окремо слід зупинитися на джерелах лексичного матеріалу словника і актуальних проблемах, пов'язаних з його добором.

Спочатку добір лексичних одиниць здійснювався лише із сербських джерел (художніх, публіцистичних, наукових творів сербських авторів, а також із збірок діалектної лексики сербських народних говірок). Так продовжувалось до територіального об'єднання Сербії і Хорватії (1918 р.) та закріплення лінгвістичного об'єднання сербської і хорватської мов у єдину літературну мову – стандартну новоштокавську (Новосадський договір 1950 р.)

Видання словника розпочалося у 50-х роках ХХ століття, коли у чотирьох республіках Югославії офіційною мовою була сербсько-хорватська. І, хоч виданням словника займався Інститут сербсько-хорватської мови (зараз Інститут сербської мови в Белграді), до складу лексики словника стали інтенсивно залучати хорватський, а також чорногорський і мусліманський (боснійський) лексичний мовний матеріал.

Сербські лексикографи кінця ХХ – початку ХХІ століття працюють у нових геополітичних умовах поділу колишньої Югославії і створення нових держав зі своїми державними мовами, коли у літературній мові нових держав намітилися етноідентифікуючі та етнорозподільчі тенденції, які активізують у мові дивергентні процеси лексичного розмежування,

властиві новим державним мовам, перш за все хорватській. За цих умов на перший план виходить питання про характер подальшого видання словника САНУ, про його статус. Тому після розпаду сербськохорватського політичного, територіального та лінгвістичного союзу багато сербських учених стали сумніватися у доцільності збереження у реєстрі словника хорватського лексичного матеріалу.

Не менш важливим виявилось питання про внесення до складу Словника САНУ діалектного матеріалу [6]. Даринка Гортан-Премк пише з цього приводу: «Словник і літературної, і народної мови був доцільним, коли остаточне формування стандартної мови ще не завершилося. Сьогодні створення такого словника навряд чи доцільне... Думаємо, що словник слід звільнити від діалектних слів у діалектній, морфологічній або фонологічній формі, особливо тих, які мають точні літературні відповідники; далі, від багатьох обласних слів іноземного походження; тих, що (репрезентують\ ілюструють) вплив сусідніх культур і цивілізацій; потім від лексики, яка може бути відображена у діалектних словниках; взагалі спеціальна діалектна лексикографія, над якою сьогодні досить багато працюють, повинна була б розвантажити Словник САНУ, щоб він був завершений найближчим часом» [2, с. 291].

Вище згадані питання дискутуються, але поки що не знайшли свого розв'язання у сербській лінгвістиці. До цього часу принципи відбору лексичного матеріалу обговорювались, переглядались, але не зазнали суттєвих змін, і їх можна сформулювати так: «словник сербсько-хорватської літературної і народної мови охоплює сучасне мовне багатство сербів і хорватів... Він дійсно заснований на народній мові, але охоплює і традиційну мову їх інтелектуального і матеріального розвитку, зафіксований в їхніх друкованих працях починаючи з XIX ст. до наших днів» [1, с. VII].

Отже, джерелами словника САНУ є книги, журнали і газети XIX-XX століть, в основному видані до 1953 року. Матеріал більш пізніх джерел

включався до словника тільки у тому випадку, якщо книга, на думку укладачів словника, становила особливу цінність для розвитку мови (Наприклад, матеріал словника А. Шкаліча «Турцизми у себсько-хорватській мові», 1965 чи роману Іво Андрича «Проклята авліја», 1954). Що стосується літератури XIX століття, то цілком логічно, що найбільша увага приділена працям засновника нової сербської літератури Вука Караджича і його помічників, зокрема, Джуро Даничича. Проте, використовуються і більш ранні джерела, наприклад, твори Доситея Обрадовича.

Особливістю Словника САНУ є й те, що до його реєстру вперше в історії сербської лексикографії потрапили значні масиви народної лексики, якої немає у словнику Вука Караджича. Усього до словника увійшло близько 500 збірок слів від різних збирачів.

Варто розрізняти збірки лексики, безпосередньо записаної у народі (наприклад, «Збирка речи из Лесковаца и околине» Р. Треб'яшаніна), і збірки слів, дібраних з друкованих джерел (наприклад, велика «Збирка речи» В. Арсенієвичева). У словнику передбачений механізм ідентифікації джерела зареєстрованої лексеми. Так, наприклад, якщо у зібраному матеріалі відсутні якісь слова, значення чи звороти, звичайні для розмовного мовлення освічених верств населення, редактор наводить таке слово чи вислів з позначкою «Ред.» (редакція), а при незвичних словах та мало відомих виразах на підтвердження джерела ставиться ім'я збирача, який їх зафіксував.

Обмеження при відборі лексики накладені за принципом доцільності і актуальності внесених елементів для розвитку сучасної літературної мови:

1. Скорочення й аббревіатури включаються до тексту словника, тільки тоді, якщо вони широко використовуються у літературних джерелах (*ABHOJ*, *CKOJ*, *CΦP* та ін.).

2. Внесено також найбільш відомі скорочення технічних і наукових термінів (напр. *a* = ар, *A* = ампер і т.д.).

3. Слова індивідуальної характеристики: дименутиви, аугментативи, пейоративи та ін. вводяться тільки у випадку, якщо їх присутність виправдана з точки зору їх особливого значення для літературної мови.

4. Присвійні прикметники від особових та географічних імен вносяться тільки у випадку, якщо вони незвичні за побудовою.

5. Так само – присвійні прикметники на *-ов (-ев)* та ін. Вони включаються, якщо у них відбуваються чергування голосних або акцентологічні зміни.

6. З географічних назв до словника вносяться тільки ті, які мають надзвичайне історичне або культурне значення (напр. *Косово*, *Мишар*, *Чегар*, *Дрвар* і т.ін.)

7. Включено до словника прізвища найвідоміших історичних осіб (напр., *Абердар*, *Змај* і т.д.), а також, лексично цікаві, імена і прізвища літературних персонажів (напр. *Полагушић* (Сремац, Глишић), *Сармашевић* (Глишић) і т.ін.

Сипсок використаних джерел

1. *Белић А.* Увод. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд : Ин-т за српски језик САНУ, 1959. Књ. I. С. VII-XXVI.
2. *Гортан-Премк Д.* О наредним задацима српске лексикографије стандардног језика. *Јужнословенски филолог*. 2000. Књ. LVI. С. 289-294.
3. *Грицкат-Радуловић И.* Речник Српске академије наука и уметности - почеци, лик, перспективе. *Глас САНУ*. Књ. CCCLII. Одељ. јез. и књиж. Књ. 13. Београд, 1988. С. 25-35.

4. *Новаковић С.* Српска Краљевска Академија и неговање језика српског. Посланица академији наука философских од Стојана Новаковића. Прочитана на свечаном скупу академије, држаном 10 Септембра 1888. у славу стогодишњице Вука Стеф. Караџића. *Глас.* Београд (Српска Краљевска Академија). 1888. Књ. X. С. 21-87.
5. *Новаковић С.* Стојана Новаковића Предлог Српској Краљевској Академији учињен 5 априла 1893 да се отпочне купљење грађе за академијски Српски Речник, и да се за тај посао установи у Академији Лексикографски Одсек. *Јавор.* Бр. 7. Земун, 1893. С. 7.
6. *Стијовић Р.* Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ и диалекатска лексика. *Јужнословенски филолог.* 2000. Књ. LVI. С. 1121-1130.

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

Кафедра слов'янського мовознавства

Науково-методичне видання

**Актуальні питання
слов'янського мовознавства**

Випуск XIX

*Здано до набору 31.11.2024. Підписано до друку 15.12.2024
Папір офісний. Гарнітура «Таймс». Ум. друк. арк. 4,94.
Обл.-вид. арк. 4,56. Тираж 300 прим.*

Актуальні питання слов'янського мовознавства / відп. ред. О.О. Ілясов. Вип. XIX. Одеса : Homeless Publishing, 2024. 169 с.

У збірнику вміщені статті з широкого кола лінгвістичних та методичних проблем славістики: з питань історії та теорії слов'янських мов, методики викладання дисциплін славістичного та лінгвістичного циклу.

Для викладачів вищих та середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

ББК 81.41я43
УДК 808.1 (082)